

Κρίστοφερ Μ. Γουντχάουζ

ΤΟ ΜΗΛΟΝ ΤΗΣ
ΕΡΙΔΟΣ

Ελλάδα: Η ταραγμένη δεκαετία [1940-1949]

Μετάφραση:
Σταυρούλα Αργυροπούλου

Πρόλογος:
Αντώνης Κλάψης

 ΜΙΝΩΑΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Όταν μου λένε ότι ο κύριος Πόπουλος, ο Έλληνας πολιτικός, βρίσκεται λίγο πιο αριστερά από τον κύριο Σκοπόπουλο, αυτό για μένα δεν σημαίνει τίποτα περισσότερο απ' ό,τι ένας άνθρωπος στο φεγγάρι.

A. P. Herbert

The Point of Parliament

Το δυσχερέστερο σημείο του θέματός μου είναι να διευκρινίσω τα γεωγραφικά και τα χρονολογικά όριά του. Η διευκρίνιση ότι το πρώτο όριο είναι η Ελλάδα και το δεύτερο τα έτη 1941-1946 εξαντλεί την ικανότητά μου να μιλήσω ως ειδικός. Αλλά τα γεγονότα των ετών 1941-1946 έχουν τις ρίζες τους στα προηγούμενα χρόνια και αποφέρουν καρπούς στο μέλλον. Πού θα πρέπει να χαραχθεί η γραμμή αλλαγής ημερομηνίας; Και πάλι, οτιδήποτε συμβαίνει στην Ελλάδα έχει αντίκτυπο στους εδαφικούς γείτονες της Ελλάδας. Και οτιδήποτε συμβαίνει στην Αλβανία, στη Γιουγκοσλαβία, στην Αλβανία ή στην Τουρκία έχει αντίκτυπο στους δικούς τους εδαφικούς γείτονες. Πού θα πρέπει να χαραχθούν τα όρια; Έστω και αν τέτοια όρια μπορούσαν να καθοριστούν, καμία χώρα δεν ζει μέσα σε ένα κενό απομονωμένο από τις επιρροές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τις πολιτικές των Μεγάλων Δυνάμεων. Κάθε άποψη η οποία περιλαμβάνει κάτι λιγότερο από το σύνολο πρέπει να είναι ανεπαρκής. Παρά ταύτα, οποιοσδήποτε άλλος εκτός του Τόινμπι* οφείλει να γράφει εντός των ορίων ή να μη γράφει διόλου. Τα οποιαδήποτε όρια επιλε-

---

* Arnold Joseph Toynbee (1889-1975): Άγγλος ιστορικός και, μεταξύ των ετών 1918-1950, διακεκριμένος ειδικός επί των διεθνών υποθέσεων.

γούν θα είναι αυθαίρετα και θα αφήνουν ασαφώς προσδιορισμένες απολήξεις. Είναι αδύνατον να ριξουμε φως στο σκοτάδι των Βαλκανίων χωρίς να μείνει κάποιο ημίφως. Το πρώτο κεφάλαιο έχει τον χαρακτήρα ενός τέτοιου ημίφωτος και τις ατέλειες που πηγάζουν από αυτό. Θα υπάρξει λιγότερη ακρίβεια, λιγότερη πληρότητα λεπτομερειών, λιγότερες αστήρικτες γενικεύσεις απ' ό,τι στα επόμενα κεφάλαια. Σκοπός του είναι να σκιαγραφήσει το άμεσο ημίφως το οποίο περιβάλλει αορίστως τον προσδιορισμό *Ελλάδα 1941-1946*. Για να το πράξω αυτό, θα εκθέσω μερικά από τα γεγονότα και τα χαρακτηριστικά της πολιτικής ιστορίας της Ελλάδας και των Βαλκάνιων γειτόνων της κατά την περίοδο που πλαισιώνει το κύριο θέμα.

1. Ο Μεταξάς και ο παλιός πολιτικός κόσμος

Ο Ιωάννης Μεταξάς πέθανε στις 29 Ιανουαρίου 1941, τρεις μήνες αφότου οι Ιταλοί επιτέθηκαν στη χώρα του από την Αλβανία. Κανένας δικτάτορας δεν στάθηκε πιο τυχερός τη στιγμή του θανάτου του. Με την πασίγνωστη απάντησή του «ΟΧΙ» στο τελεσίγραφο της 28ης Οκτωβρίου 1940, με την αποτελεσματική διεξαγωγή της επιστράτευσης των Ελλήνων, με την επιτυχία με την οποία κατανίκησε τους Ιταλούς σε κάθε φάση του πολέμου, με όλα αυτά σε συνδυασμό με τη δημοφιλία της αγγλοελληνικής συμμαχίας έγινε αγαπητός όχι μόνο στις χώρες οι οποίες στο μέλλον θα σχημάτιζαν τα Ηνωμένα Έθνη, αλλά και σε άνευ προηγουμένου βαθμό μεταξύ των συμπατριωτών του. Στον πόλεμο μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας ο Μεταξάς αποδείχθηκε μεγάλος ηγέτης, υποστηριζόμενος από έναν ικανό αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού (τον αντιστράτηγο Παπάγο) και έναν γενναίο λαό. Ήταν όμως σκληρή η κληρονομιά της δικτατορίας του. Μπορεί να διεξάγεται ατέλειωτη συζήτηση ως προς το τι θα έκανε ο Μεταξάς στις συνθήκες που κληροδότησε στον διάδοχό του. Αυτό καθεαυτό όμως το γεγονός του ερωτήματος δεν μπορεί να απαντηθεί, πραγματεύεται τη δυσκολία των προβλημάτων που δεν επέλυσε και την τύχη η οποία διέσωσε τη φήμη του από το στίγμα της αδυναμίας να τα επιλύσει.

Η κυβέρνησή του δεν ήταν μία κυβέρνηση σχεδιασμένη να ανταποκριθεί σε προβλήματα πολέμου και κατοχής. Σχεδιάστηκε για να σώσει την Ελλάδα από το χάος στο οποίο την οδηγούσε η κατάχρηση των δημοκρατικών διαδικασιών. Ο χαρακτήρας της *προσωρινότητας* της αποδόθηκε από την ημέρα κατά την οποία ο Μεταξάς απέκτησε δικτατορική εξουσία, από την 4η Αυγού-

στου του 1936. Ένα τέτοιο καθεστώς όμως, εγκαθιδρυμένο για να φέρει εις πέρας έναν συγκεκριμένο σκοπό, ούτως ώστε η συνταγματική κυβέρνηση να μπορεί να τον επιτύχει, δεν είναι το καλύτερο (αν και είναι το μοναδικό αποτελεσματικό) κριτήριο της επίτευξης του σκοπού. Ο Μεταξάς πέθανε χωρίς να ολοκληρώσει την προσπάθεια την οποία ανέλαβε, χωρίς να προβλέψει για το μέλλον δημιουργώντας ένα κόμμα και ορίζοντας έναν διάδοχό του. Και, ευτυχώς για τον ίδιο, χωρίς να κληθεί να αντιμετωπίσει τη μεγαλύτερη από τις συμφορές που ενέσκηψαν στη χώρα του, τη γερμανική εισβολή.

Η προσπάθεια την οποία ανέλαβε ο ίδιος και η φαινομενικά προσωρινή κυβέρνηση του ήταν να δημιουργήσει ελληνικό κράτος· να του δώσει τη σταθερότητα, τη συνοχή, τον αυτοσεβασμό, στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν ένα ανεξάρτητο κράτος και τα οποία, παρά τα εκατό χρόνια ελευθερίας, η Ελλάδα δεν είχε εξασφαλίσει. Ως τότε υπήρξαν Έλληνες πολιτικοί άνδρες, δεν υπήρξε όμως ελληνικό κράτος. Τον 19ο αιώνα υπήρξε ο Χαρίλαος Τρικούπης, και ο Ελευθέριος Βενιζέλος τον 20ό. Εξετάζοντας, όμως, τους βίους αυτών των πολιτικών ανδρών, αποκαλύπτεται ότι πίσω και πέρα από αυτούς δεν υπήρχε κράτος. Στο διάστημα που αυτοί βρίσκονταν στην εξουσία, υπήρχε πρόοδος όσον αφορά την ευημερία του λαού και την κατάσταση της χώρας. Όταν, όμως, η συνήθης διαδικασία της δημοκρατίας τους αντικαθιστούσε με τους αντιπάλους τους, τότε ξηλώνονταν όλα όσα είχαν επιτύχει αυτοί. Τα επιτεύγματα του Βενιζέλου μάλιστα κατέστησαν τη διεθνή θέση της Ελλάδας ευρέως σεβαστή. Η πάροδος του χρόνου όμως κατέδειξε ότι, μολονότι ο ίδιος Βενιζέλος συγκαταλεγόταν μεταξύ των μεγαλύτερων πολιτικών ανδρών της εποχής του, το κράτος το οποίο εμφανιζόταν να εκπροσωπεί, ήταν ανύπαρκτο. Ο ευρύς σεβασμός αποδιδόταν στον Βενιζέλο προσωπικά και κατ' επέκταση στην ελληνική αρχαιότητα, όχι όμως στο ελληνικό κράτος. Η κατά διαστήματά μετατόπισή του από την υπηρεσία αποκάλυπτε πίσω από την πρόσοψη μια διοικητική αναρχία.

Το γεγονός το οποίο δεν αντιμετωπίζαν οι Έλληνες πολιτικοί και το οποίο ο Μεταξάς προσωπικά ανέλαβε να θεραπεύσει ήταν το ότι η Ελλάδα δεν μπόρεσε να γίνει ένα κράτος όπως η Αγγλία ή η Γαλλία, με την ευρωπαϊκή έννοια του όρου κατά τον 20ό αιώνα, ωστόσο η Ελλάδα να εισέλθει στην Ευρώπη του 20ού αιώνα. Ο Μεταξάς αναγνώρισε και πρότεινε να θεραπεύσει μερικά θεμελιώδη μειονεκτήματα της ελληνικής κοινότητας, τα οποία, ατυχώς, μπορούν ακόμη αναλύονται στον ενεστώτα επειδή η ριζική θεραπεία τους ακυρώθηκε από τον πόλεμο και τον θάνατό του. Η ανάλυση θα επιβεβαιώσει την αρχή επί της

οποίας ο Μεταξάς εργάστηκε έστω και αν δεν τη διατύπωσε: το βασικό εμπόδιο για την πολιτική σταθερότητα στην Ελλάδα είναι ο Έλληνας πολιτικός.

Το πεδίο επί του οποίου ο Έλληνας πολιτικός οφείλει να ασκηθεί είναι ευρύτερο (έστω και σε μικρογραφία) από εκείνο του πολιτικού στη Δύση. Όσο και αν πολλοί Άγγλοι πολιτικοί μπορούν να διαφωνούν μεταξύ τους, κάτω από τα πόδια τους υπάρχει άπαξ διά παντός κοινό υπόβαθρο, δημιουργημένο από τη συσσωρευμένη πρόοδο αιώνων. Επειδή αυτό δεν θα διαταραχθεί ποτέ, αυτοί φροντίζουν όχι μόνο να το αμφισβητούν, αλλά και να μην αναφέρουν καν ότι συμφωνούν. Ένα τέτοιο κοινό υπόβαθρο είναι η κληρονομιά κάθε κράτους που υπήρξε επί αρκετούς αιώνες: αυτούς τους αιώνες στερείται η Ελλάδα. Και αυτοί δεν δημιουργούνται εύκολα, όπως ο Μεταξάς αποφάσισε ότι θα δημιουργηθούν, μέσα σε μια δεκαετία.

Μία εβδομάδα στα ελληνικά βουνά θα πείσει τον οποιονδήποτε παρατηρητή ότι το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας ζει σε συνθήκες μερικών εκατοντάδων ετών πίσω από τη Δυτική Ευρώπη, το γεγονός αυτό όμως δεν είναι κάτι που εύκολα περιγράφεται με λόγια. Το πλησιέστερο ισοδύναμο προς μια εικόνα που θα μπορούσε να είναι οικεία είναι η περιγραφή από τον Μπόσγουελ της ζωής σε απόμακρα σημεία της Σκοτίας του 18ου αιώνα στο έργο του *Journal of a Tour to the Hebrides*. Στην Ελλάδα όμως (όπως κανένας Αθηναίος δεν θα παρέλειπε να τονίσει) υπάρχει μια ενδιαφέρουσα εξαίρεση: η Αθήνα. Η Αθήνα, από κοινού με μερικές ακόμα μικρές αστικές κοινωνίες στην Ελλάδα, ανήκει στην Ευρώπη του 20ού αιώνα, όπως ακριβώς ανήκουν το Παρίσι και το Λονδίνο. Η σημασία της εξαίρεσης έγκειται στο εξής: σχεδόν κανένας Αθηναίος γέννημα θρέμμα, και σίγουρα κανένας Αθηναίος πολιτικός, δεν γνωρίζει λιγότερα για τη ζωή στα απόμερα σημεία της Ελλάδας από τους κατοίκους του Παρισιού ή του Λονδίνου. Οι ελληνικές επαρχίες αποτελούν γι' αυτούς χώρα το ίδιο ξένη με το Θιβέτ. Όσοι έμαθαν κάποτε κάτι γι' αυτές βάζουν τα δυνατά τους να το ξεχάσουν. Το σύνθημά τους, συνειδητά ή ασυναίσθητα (και συχνά κατηγορηματικά), είναι: «Η Αθήνα είναι η Ελλάδα».

Συνεπώς, τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας παρουσιάζουν δύο ασυνήθη φαινόμενα. Αποτελούνται από προβλήματα υπερβολικά πρωτόγονα για να αποκληθούν πολιτικά, και από πολιτικούς αποφασισμένους να τα διαγράψουν από το μυαλό τους. Υπάρχουν κάποιοι χαρακτηρισμοί που θα πρέπει να γίνουν αργότερα, οι οποίοι τιμούν τα άτομα, αλλά δεν μεταβάλλουν την εικόνα στο σύνολό της. Η εικόνα αυτή συντίθεται από έναν μεγάλο αριθμό πολι-

τικών κομμάτων, τα οποία ευκολότερα μπορούν να εκληφθούν ως μικρότερος αριθμός πολιτικών ομάδων, εφόσον πολλά από αυτά τα κόμματα-θραύσματα είναι τόσο μικρά και εφήμερα για να μπορούν να αναλυθούν επωφελώς. Οι ομάδες δεν διακρίνονται ως προς τη στάση τους έναντι των προβλημάτων τα οποία ενδιαφέρουν πραγματικά την Ελλάδα, δηλαδή τα αγνοούν. Το ερώτημα λοιπόν είναι: Τι τα κάνει να ξεχωρίζουν μεταξύ τους;

Συχνά λέγεται ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς επειδή πολλοί Έλληνες είναι μικροϊδιοκτήτες ή *μικροαστοί*, που μπορούν απλώς να είναι λιγότερο ή περισσότερο συντηρητικοί. Το ίδιο επιχείρημα τροποποιείται μερικές φορές προκειμένου να αποδειχτεί ότι όλοι είναι, κατά το μάλλον ή ήττον, σοσιαλιστές λόγω φτώχειας. Ότι και αν είναι οι άνθρωποι, αυτό το επιχείρημα πιάνει: είναι όλοι το ίδιο. Αποτυγχάνει όμως να ερμηνεύσει το γεγονός ότι πάνω από εξήντα διαφορετικά κόμματα ξεκινούν τη μάχη κατά την περίοδο των εκλογών. Έλληνες με πείρα της ζωής, οι οποίοι γνωρίζουν πώς να διερμηνεύσουν τους συμπατριώτες τους στους Άγγλους, λένε πονηρά ότι η πραγματική διάκριση δεν είναι μεταξύ αριστερών και δεξιών, αλλά μεταξύ κομμουνιστών και Ελλήνων. Άλλοι λένε ότι δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ αριστερών και δεξιών, αλλά μεταξύ φασιστών και Ελλήνων, με τον καθένα να υπονοεί ότι υπάρχουν αντίπαλοι υπερβολικά τερατώδεις για να θεωρηθούν Έλληνες. Αυτά τα δύο είδη πονηριάς θα παρείχαν ένα κριτήριο, ελλείψει άλλου. Το πρώτο θα μπορούσαμε να το αποκαλέσουμε «η γλώσσα της δεξιάς», το δεύτερο «η γλώσσα της αριστεράς». Υπάρχουν όμως άλλα. Πολλές αντιθέσεις διχάζουν τους Έλληνες, και σχεδόν καμία δεν τέμνεται με την άλλη. Η στάση που ένας άνθρωπος υιοθετεί απέναντι σε καθεμία από αυτές αναμένεται να καθορίσει τη στάση του και έναντι όλων των άλλων. Το σύνολο αυτών των στάσεων είναι εκείνο που τον τοποθετεί πολιτικά στην αριστερά ή στη δεξιά, ή (αν είναι ικανός να συμβιβαστεί) στο κέντρο. Τοποθετούμενος στην αριστερά, θεωρείται από τους ανταγωνιστές ότι θα πιστεύει σε μία ελληνική δημοκρατία, θα συμπαθεί τη Βουλγαρία και την Αλβανία, καθώς και τις βλέψεις αυτονομίας της Μακεδονίας, θα ευνοεί την επίσημη υιοθέτηση της δημοτικής και την απαλλοτρίωση των περιουσιών των βιομηχάνων κ.ο.κ. Τοποθετούμενος στη δεξιά, κατά τους ανταγωνιστές του, θα πιστεύει στην ελληνική μοναρχία, στην επέκταση της χώρας εις βάρος της Αλβανίας και της Βουλγαρίας, στον εξελληνισμό των Μακεδόνων, στο ιερό και απαραβίαστο της καθαρολόγου καθαρεύουσας, στο αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα των βιομηχάνων να φοροδιαφεύγουν κ.ο.κ. Αυτά

είναι τετριμμένα, τυχαία ζητήματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο πράγμα είναι και το πιο αποφασιστικό. Ότι όλοι παραλείπουν είναι το θεμελιώδες στο κατώτερο επίπεδο της κοινωνικής ζωής. Παραλείπουν αυτά τα πράγματα όχι όπως θα τα παρέλειπαν από ένα πολιτικό πρόγραμμα οι Ευρωπαίοι επειδή αυτά έχουν ήδη λυθεί ή, επιτέλους, συμφωνήθηκαν, αλλά επειδή δεν θέλουν να τα σκέπτονται, ούτε να αποδεχθούν ότι το καθεστώς της προσωπικής κατωτερότητας συνεπάγεται την παραδοχή της εθνικής οπισθοδρόμησης. Θέλουν, αριστεροί και δεξιοί εξίσου, να παίξουν το ίδιο σαγηνευτικό παιχνίδι της πολιτικής που παίζεται στην υπόλοιπη Ευρώπη και στην Αμερική, όχι ένα πιο πρωτόγονο παιχνίδι ενδημικό των Βαλκανίων.

Οι κατηγορίες της δυτικής πολιτικής δεν πρέπει να ισχύσουν στην Ελλάδα. Τα ελληνικά προβλήματα είναι οργανικά μάλλον παρά πολιτικά. Το πρόβλημα της λιμοκτονίας, η έλλειψη στέγης, ο αναλφαβητισμός, η έλλειψη συγκοινωνιών, οι αρρώστιες, η ένδεια, η ανομία, η δεισιδαιμονία, η βεντέτα. Το πρόβλημα της ζωής αυτής καθεαυτής οφείλει να προηγηθεί της ιδανικής ζωής. Ωστόσο οι κατηγορίες της δυτικής πολιτικής ισχύουν. Ο Αθηναίος πολιτικός σπανίως μπορεί να πει ποιο είναι το κοινωνικό πρόγραμμα του κόμματός του, επειδή ελάχιστα κόμματα έχουν κάτι τέτοιο. Η εσωτερική πολεμική περιορίζεται στο πολιτειακό ζήτημα. Επειδή πολλές από τις ανώτατες διοικητικές και εκτελεστικές θέσεις, οι οποίες στην Αγγλία αποκαλούνται «μόνιμες», στην Ελλάδα αλλάζουν χέρια με κάθε κυβερνητική αλλαγή, ο μέσος πολιτικός είναι πολύ πιο απασχολημένος με την αναζήτηση «πατρωνίας» για τον ίδιο και την οικογένειά του παρά με την προστασία των συμφερόντων των ψηφοφόρων του και της χώρας του. Επειδή επίσης η Ελλάδα εκλέγει συνήθως το κοινοβούλιό της (όταν έχει κοινοβούλιο) με αναλογική αντιπροσώπευση,* ένας αριθμός από κόμματα-θραύσματα έχει

---

* Ο όρος «αναλογική αντιπροσώπευση» χρησιμοποιείται εδώ με την έννοια οποιουδήποτε συστήματος που έχει ως στόχο να κάνει την ψήφο κάθε ψηφοφόρου να μετρά μία φορά και να μην αφήνει καμία ψήφο να χάνεται. Το σύστημα με το οποίο εκλέγεται ο υποψήφιος που επιτυγχάνει περισσότερες ψήφους σε μία εκλογική περιφέρεια από οποιονδήποτε μεμονωμένο αντίπαλο, έστω και αν εναντίον του έχουν ριχτεί περισσότερες ψήφοι απ' ό,τι για τον άλλον υποψήφιο, θα αναφέρεται ως «πλειοψηφικό». Φυσικά, τα μικρά κόμματα τείνουν να προτιμούν το πρώτο και τα μεγάλα το δεύτερο. Αφού δοκίμασε πολλές παραλλαγές και των δύο συστημάτων, η Ελλάδα υιοθέτησε την αναλογική αντιπροσώπευση κατά τις γενικές εκλογές του 1936 και του 1946. (Σ.τ.Σ.)

την ευκαιρία να επιτύχει εκπροσώπηση. Επειδή είναι ελάχιστος ο κίνδυνος τα κόμματα αυτά να αναγκαστούν να σχηματίσουν μεταξύ τους κυβέρνηση, δεν χρειάζεται να ανησυχούν για ένα κοινωνικό πρόγραμμα, ή για οποιουδήποτε είδους πρόγραμμα πέραν του συνθήματος «Κάτω όλοι οι άλλοι!». Ούτε καν η απόλυτη εξουσία δεν διέφθιρε ποτέ τόσο απόλυτα όσο η απόλυτη ανευθυνότητα.

Η αδιαφορία για τις κοινωνικές ανάγκες της Ελλάδας δεν εμποδίζει τον Αθηναίο πολιτικό να μιλά ως τη Δευτέρα Παρουσία για τα προβλήματα τα οποία τον ενδιαφέρουν πραγματικά. Χρησιμοποιώντας τις ίδιες μάρκες με τις Μεγάλες Δυνάμεις, μπορεί να έχει λαμπρή ευχέρεια σχετικά με την παγκόσμια στρατηγική, με τη σλαβική απειλή, με την ατομική ενέργεια, με τις γκάφες του Συμβουλίου των Υπουργών Εξωτερικών, με την εθνικοποίηση των βιομηχανιών τις οποίες ουδέποτε είχε και την επαναχάραξη συνόρων τα οποία ουδέποτε είδε. Η διαφορά είναι ότι αυτός δεν χρειάζεται να εξαργυρώσει τις μάρκες. Γι' αυτόν, πρόκειται για ένα παιχνίδι με λόγια. Ένας Έλληνας πρωθυπουργός μπορεί να μιλά ως ίσος προς ίσο με έναν Βρετανό πρωθυπουργό. Δεν μπορεί όμως να μιλήσει ως εκπρόσωπος της Ελλάδας όπως μπορεί ο Άγγλος να μιλήσει ως εκπρόσωπος της Αγγλίας, επειδή δεν έχει πίσω του την ίδια πραγματικότητα. Γι' αυτόν δεν υπάρχει ένα κράτος που να εκπροσωπεί.

Για να το καταλάβουμε αυτό, θα πρέπει να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ Ελλάδας και Ελλήνων. Οι Έλληνες ως έθνος ανήκουν στην ίδια κατηγορία με τους Άγγλους ή τους Γάλλους. Η Ελλάδα ως κράτος δεν ανήκει στην ίδια κατηγορία με την Αγγλία ή τη Γαλλία. Η Ελλάδα είναι μικρή και καθυστερημένη, αυτό όμως δεν αποτελεί λόγο για έναν μεμονωμένο Έλληνα να είναι και αυτός μικρός ή καθυστερημένος. Ένας Έλληνας πολιτικός μπορεί να έχει μυαλό τόσο κοφτερό όσο και ένας Άγγλος ή ένας Γάλλος πολιτικός. Συχνά μπορεί να έχει ακόμα πιο κοφτερό μυαλό και μία εκπληκτική διορατικότητα. Μπορεί να μιλά εξίσου καλά με έναν δυτικό πολιτικό, αν όχι καλύτερα. Κι αυτό είναι το μόνο που μπορεί να κάνει. Είναι ο θεατής που βλέπει το μεγαλύτερο μέρος του παιχνιδιού. Μέχρις ότου η Ελλάδα κατακτήσει τη θέση ενός όντως κυρίαρχου κράτους, θα παραμένει θεατής. Δεν έχει απέναντί του το ίδιο κοινωνικό, διοικητικό, ιστορικό υπόβαθρο με τον πολιτικό στη Δύση. Στο διεθνές παιχνίδι μπορεί απλώς να λάβει μέρος ως ένα έξυπνο άτομο, όχι ως εκπρόσωπος ενός κράτους. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να πάρει μέρος σε

αυτό. Μπορεί όμως να κατανοήσει, θεωρητικά και ακαδημαϊκά, όλα τα τρέχοντα πολιτικά ζητήματα της οικουμένης. Επιθυμεί να ασκήσει το μυαλό του με αυτά και το κάνει. Δεν κάνει όμως τίποτε άλλο, επειδή δεν υπάρχει τίποτε άλλο που να μπορεί να κάνει. Είναι μια απαστράπτουσα άσκηση εν κενώ.

Ο Μεταξάς έχασε την υπομονή του με τις πολιτικές που ασκήθηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο· εκείνος αναζητούσε πραγματικότητες. Έως το 1917, όταν ο βασιλεύς Κωνσταντίνος και ο πρωθυπουργός του Ελευθέριος Βενιζέλος φιλονικούσαν σχετικά με την είσοδο της Ελλάδας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, το πολιτειακό ζήτημα, το οποίο εκείνοι δημιούργησαν, ήταν ο μόνος σχεδόν καθοριστικός παράγων στις εσωτερικές υποθέσεις. Η εξουσία μεταβιβαζόταν εναλλάξ από τους υποστηρικτές του βασιλέως, το λεγόμενο Λαϊκό Κόμμα ή Λαϊκούς, στους υποστηρικτές της δημοκρατίας, το λεγόμενο Κόμμα των Φιλελευθέρων ή βενιζελικούς. Αυτή είναι μία ανακριβής διχοτόμηση, επειδή δεν ήταν όλοι οι δημοκρατικοί Φιλελεύθεροι, ούτε όλοι οι Λαϊκοί φιλομοναρχικοί· εξυπηρετεί όμως τις προθέσεις μιας ευρείας εικόνας. Είναι επίσης λεκτικά παραπλανητική, επειδή κανένα κόμμα δεν ήταν λαϊκό ή φιλελεύθερο με την αγγλική έννοια και το μοναδικό θέμα που τα δίχαζε ήταν το πολιτειακό ζήτημα. Η διακυβέρνησή τους στιγματίστηκε από στρατιωτικές δικτατορίες υπό τους στρατηγούς Πλαστήρα, Πάγκαλο και Κονδύλη. Και πέραν του μεγαλειώδους οράματος του Βενιζέλου και του παροδικού ενδιαφέροντος του Παγκάλου για το μήκος που έπρεπε να είχαν οι φούστες των γυναικών, εκτός από την αντίθεση μεταξύ μοναρχίας και δημοκρατίας λίγα ήταν τα ζητήματα τα οποία πράγματι τους αναστάτωσαν. Οι εκλογές του Ιανουαρίου 1936 τελικά εξέθεσαν τη χρεοκοπία της δημοκρατίας ως καθοδηγούμενη από τους δύο αυτούς άνδρες, εγκαταλείποντας την ισορροπία των δυνάμεων στη βουλή στα χέρια δεκαπέντε κομμουνιστών βουλευτών. Τον Απρίλιο η βουλή διέκοψε τις εργασίες της και αντικαταστάθηκε από μια επιτροπή η οποία είχε ακριβώς την ίδια αναλογική σύνθεση και μειονεκτήματα. Τον ίδιο μήνα ο Μεταξάς έγινε πρωθυπουργός μέσα από μια διαδικασία που ακολουθήθηκε λόγω του θανάτου του πρωθυπουργού. Το αδιέξοδο επέσπενσε το *coup d'état* του,* αφήνοντας στις καρδιές πολλών Ελλήνων την αίσθηση ότι ήρθε η ώρα να γίνει και αυτό.

Αποτελεί αναδρομική δικαίωση του Μεταξά ότι τόσο οι Λαϊκοί όσο και οι

---

* Coup d'état (γαλλ.): Πραξικόπημα.

Φιλελεύθεροι αναδύθηκαν χωρίς η κατανόηση ή η πείρα τους να έχουν διευρυνθεί από το ιντερλούδιο της δικτατορίας και της Κατοχής από το 1936 έως το 1944. Οι Φιλελεύθεροι όντως υπέστησαν κάποιο σχίσμα, χάνοντας παρακλάδια τους όπως οι Σοσιαλδημοκράτες υπό τον Παπανδρέου και οι Εθνικοί Φιλελεύθεροι υπό τον στρατηγό Γονατά. Οι Λαϊκοί έχασαν λίγους δικούς τους οι οποίοι υπέπεσαν στον πειρασμό της συνεργασίας με τους Γερμανούς. Αλλά οι σκληροί πυρήνες και των δύο κομμάτων, όπως θα δείξει μια σύντομη αναδρομή, το 1945 ξανάρχισαν απλώς την παλιά διαμάχη από εκεί όπου την άφησαν το 1936. Όταν τους έγινε πρόταση για κυβέρνηση συνασπισμού τον Οκτώβριο του 1945, οι Λαϊκοί αρνήθηκαν, κατ' αρχήν με τον ισχυρισμό ότι το 1922 μία κυβέρνηση επαναστατών Φιλελευθέρων εκτέλεσε έξι βασιλόφρονες, και οι Φιλελεύθεροι αρνήθηκαν ισχυριζόμενοι κατ' αρχήν ότι το 1933 έγινε απόπειρα δολοφονίας του Ελευθερίου Βενιζέλου υπό κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος. Όταν ερωτήθηκαν ποιες αποκλίσεις στην κοινωνική τους πολιτική τους δίχαζαν, καμία πλευρά δεν μπορούσε να απαντήσει, επειδή καμία πλευρά δεν μπορούσε να διευκρινίσει το κοινωνικό της πρόγραμμα. Μολονότι και οι δύο αντιλήφθηκαν γρήγορα τον υπαινισμό και βάλθηκαν να σκεφθούν ένα πρόγραμμα, κανείς δεν υπέθετε ότι οι εκλογές θα γίνονταν με οποιοδήποτε άλλο σοβαρό ζήτημα πλην αυτού της μοναρχίας. Οι του Λαϊκού Κόμματος ίσως θυμούνταν ότι η εις θάνατον καταδίκη των έξι βασιλοφρόνων έφερε την υπογραφή του βασιλέως Γεωργίου Β'. Και οι του Κόμματος των Φιλελευθέρων ότι η τελευταία επιθυμία του Βενιζέλου ήταν η επανένωση της Ελλάδας γύρω από τον βασιλέα. Μια τέτοια αδυναμία όμως θα αφαιρούσε από το πολιτικό παιχνίδι όλη του τη σπιρτάδα.

Τώρα ήρθε η στιγμή να απαλύνουμε τα σκληρά περιγράμματα της εικόνας υποδεικνύοντας κάποιες εξαιρέσεις. Πρώτον, υπάρχουν οι ελάχιστοι που είναι έντιμοι. Παρά τα όσα ελέχθησαν, υπάρχουν υπεύθυνοι Έλληνες πολιτικοί οι οποίοι εκτιμούν το διπλό γεγονός ότι οι ανάγκες της Ελλάδας είναι διοικητικές και κοινωνικές και δεν περιορίζονται στην Αθήνα. Πιστεύουν, μάλιστα, ότι τα προβλήματα αυτά μπορούν να επιλυθούν με δημοκρατικές μεθόδους. Μερικά από τα ονόματά τους θα προβληθούν αργότερα· συλλογικά προσδιορίζονται ως το λεγόμενο κέντρο, αλλά δεν είναι εύκολο να τους καταγράψει κανείς εδώ αν αυτή η κρίση πρόκειται να ισχύσει τόσο για το παρελθόν όσο και για το μέλλον. Η διαδοχή της δικτατορίας και της εχθρικής κατοχής άφησαν ένα τεράστιο χάσμα στις τάξεις των πολιτικών, μεταξύ των πολύ

ηλικιωμένων και των πολύ νέων. Μεταξύ των πρώτων είναι μακροπρόθεσμα ανώφελο να αναζητήσουμε τέτοιες εξαιρέσεις. Μεταξύ των τελευταίων είναι δύσκολο, λόγω έλλειψης πολιτικής πείρας εκ μέρους τους. Εντούτοις, λίγα τουλάχιστον ονόματα αξίζει να προβληθούν σε αυτό το βιβλίο. Και η αμερικανική επέμβαση του 1947 τους προσέφερε την ελπίδα μιας ευρύτερης και διαρκέστερης υπεροχής.

Μια δεύτερη εξαίρεση θα πρέπει να γίνει, εξαίρεση ευρύτερη και πιο αντιφατική: το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, το κοινώς γνωστό με τα ελληνικά αρχικά του ως ΚΚΕ. Το κόμμα αυτό επαγγέλλεται ένα κοινωνικό πρόγραμμα· διαθέτει υψηλό βαθμό διοικητικής οξυδέρκειας και εκτελεστικής αποτελεσματικότητας, όποτε και αν επιλέξει να τις εφαρμόσει. Και είναι ενήμερο για την ύπαρξη και τα βάσανα του ημιπολιτισμένου κόσμου πέραν των Αθηνών. Από όλες αυτές τις απόψεις, αποτελεί μία ακόμα εξαίρεση στην ανωτέρω γενίκευση.

Το μόνο χαρακτηριστικό το οποίο οι δύο αυτές εξαιρέσεις απολάμβαναν από κοινού ήταν η αποδοκιμασία προς τον Μεταξά όταν αυτός επιχείρησε να σύρει την Ελλάδα στον 20ό αιώνα. Ο Μεταξάς αποδοκιμάστηκε από το κέντρο επειδή οι κεντρώοι ήταν προσκολλημένοι στη συνταγματική διαδικασία της δημοκρατίας, την οποία εκείνος θεωρούσε χρεοκοπημένη. Αποδοκιμάστηκε από το ΚΚΕ επειδή εκείνοι ασπάζονταν μία μορφή αυταρχισμού ανταγωνιστική προς τη δική του. Οι δημοκρατικοί πολιτικοί και οι κομμουνιστές ήταν στον ίδιο βαθμό εχθροί του και πατάχθηκαν και οι δύο αδιακρίτως. Ο Μεταξάς σκόπευε να επιτύχει μέσα σε λίγα χρόνια στη χώρα του ό,τι η Ευρώπη χρειάστηκε μερικούς αιώνες για να επιτύχει. Δήλωνε ότι δεν είχε υπομονή με οποιονδήποτε τον καθυστέρουσε με άσχετες ανοησίες όπως η δημοκρατία ή παρεμπόδιζε την πρόοδό του με ανταγωνιστικά δόγματα όπως ο κομμουνισμός.

ΤΟ ΜΗΛΟΝ ΤΗΣ ΕΡΙΔΟΣ

Ο Κρίστοφερ Μ. Γουντχάουζ ήταν είκοσι δύο ετών όταν ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατατάχθηκε στο Βασιλικό Πυροβολικό της Βρετανίας τον Οκτώβριο του 1939 και μέχρι το 1944 έφτασε στον βαθμό του συνταγματάρχη. Στην Ελλάδα κατέφθασε για πρώτη φορά ως αξιωματικός της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής και συμμετείχε στις επιχειρήσεις που έγιναν μέχρι την εκκένωση της Κρήτης την άνοιξη του 1941. Από την Κρήτη έφυγε μαζί με τον διοικητή του, τον ταξίαρχο Έντι Μάγερς, για τη Στερεά Ελλάδα. Στις 25 Νοεμβρίου 1942 από κοινού με μέλη της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής και άνδρες του Άρη Βελουχιώτη και του Ναπολέοντα Ζέρβα ανατίναξαν τη γέφυρα του Γοργοπόταμου, μια ενέργεια που θεωρήθηκε από τις σημαντικότερες αντιστασιακές πράξεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Γουντχάουζ ως γνώστης της ελληνικής ανέπτυξε εκτεταμένη δραστηριότητα στην Ελλάδα, ερχόμενος σε επαφή με πολλούς από τους πρωταγωνιστές των εξελίξεων και διαμορφώνοντας από πρώτο χέρι άποψη για τα γεγονότα και τα κρίσιμα περιστατικά που σημάδεψαν την ιστορία της χώρας. Το 1948, και ενώ μαινόταν ο εμφύλιος πόλεμος, εξέδωσε στα αγγλικά το βιβλίο του *Το μήλον της έριδος*, το οποίο έμελλε έκτοτε να αποτελέσει σημείο αναφοράς. Επτά δεκαετίες αργότερα, το βιβλίο παραμένει εξαιρετικά ενδιαφέρον. Από το καθεστώς της 4ης Αυγούστου, το ηρωικό έπος της Αλβανίας, τη γερμανική κατοχή, τις αντιστασιακές οργανώσεις και τη Διάσκεψη του Λιβάνου μέχρι την απελευθέρωση, τα Δεκεμβριανά και όλα όσα οδήγησαν στον αιματηρό εμφύλιο, ο συγγραφέας περιγράφει με λεπτομέρειες τα κρίσιμα για την Ελλάδα γεγονότα μιας ταραχώδους δεκαετίας τις συνέπειες των οποίων διαπιστώνουμε μέχρι σήμερα.